

דתישכונע

"מניעה מצבית" במשטרת ישראל – כופין אותו עד שיאמר רוצה אני? רוני אלשיך

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גוים ואמרו לו עשה מה שישראל אומרין לך ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שיגרש, הרי זה כשר... שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו.³

בפשטות, זהו סוד הקיום הבלתי סותר של שני מושגים הפוכים החיים בכפיפה אחת: "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שם' כד:ז) לצד: "וַיִּתְּצֵבוּ בְּתַחֲתֵיתִי הָהָר" – א"ר אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם" (שבת פח ע"א).

הכפייה איננה סותרת את הרצון של ישראל,⁴ הבא לידי ביטוי באמירה "נעשה ונשמע". לכאורה, זוהי גם כוונת ר' אלכסנדר בתפילתו כמובא בתלמוד (ברכות יז ע"א):

ור' אלכסנדר בטר דמצלי אמר הכי: ריבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב? שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות. יהי רצון מלפניך

המבנה של התוכחה כולה הוא מבנה של התניות:

וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ לִי... אֲף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת לָכֶם... וְאִם עַד אֶלֶּה לֹא תִשְׁמָעוּ לִי... וְיִסְפְּתִי לַיִסְרָה אֶתְכֶם... וְאִם תִּלְכוּ עִמִּי קָרִי וְלֹא תֵאָבוּ לְשִׁמְעַ לִי וְיִסְפְּתִי... וְאִם בְּאֶלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי... וְהִלַּכְתִּי אֲף אֲנִי עִמָּכֶם בְּקָרִי... וְאִם זֹאת לֹא תִשְׁמָעוּ לִי... וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחֻמַּת-קָרִי... או אֲזִי קָנַע לְבָבְכֶם הֶעָרַל וְאֲזִי יָרְצוּ אֶת עֵוֹנְכֶם (ויק' כו: יד-מא).

מכאן לכאורה ניתן להסיק שעם ישראל עשוי לבחור לעצור את ההתדרדרות. לאמור: ישנה סיטואציה שהתגובה של הקב"ה גורמת לעם ישראל לחזור ולרצות לשמוע בקולו! והשאלה המתבקשת היא: הלזה ייקרא רצון? האם לאחר מכות כה קשות, אפשר לכנות את כניעתם "רצון"?

גם בראשית הספר (א: א-ג) קיים דיון דומה: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מִשָּׁה וַיִּדְבֹר ה' אֵלָיו מֵאֵלֶּה מוֹעֵד לֵאמֹר. דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמְרֹת אֲלֵהֶם אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן לַה' מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבֶּקֶר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קָרְבַּנְכֶם. אִם עֹלָה קָרְבָנוּ מִן הַבֶּקֶר זָכָר תָּמִים יִקְרִיבוּ אֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יִקְרִיב אֹתוֹ לְרִצְוֹנוֹ לְפָנָי ה'.

רש"י בפירושו על אתר הולך בעקבות חז"ל: "יקריב אותו – מלמד שכופין אותו. יכול בעל כרחו? ת"ל לרצונו! הא כיצד? כופין אותו עד שיאמר רוצה אני".

הרמב"ם מיישב את הסתירה הפנימית בתוך הביטוי התלמודי "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני":²

* רנ"צ רוני אלשיך, מפכ"ל משטרת ישראל.
¹ הפועל "תאבו" מתפרש במובן של רצון, כך למשל: "וְאִם לֹא תֵאָבוּ הָאֱשֶׁה לְלַכַּת אֶתְרִיד וְנִקִּיתָ מִשְׁבַּעְתִּי זֹאת" (בר' כד:ח); "וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעֵה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְחָם" (שם' י:כו); "וְלֹא אָבָה סִיחָן מִלָּךְ חֲשָׁבוֹן הַעֲבָרָנוּ בּוֹ" (דב' ב:ל).
² ההדגשות במובאה זו ובמובאות הבאות הן שלי – ר"א.

³ הלכות גירושין פ"ב ה"כ.

⁴ יעויין שם בקושיית התוספות, ובעקבותיה מהר"ל, מהרש"א ועוד.

(סוציאליזציה) לחברה. הוא מעוניין לשמור חוק, אלא שיצרו גובר עליו והוא לא פעם חוטא בהפרעות למנוחת הזולת, בחסימות חניה, בהשגת גבול ועוד. מנגד, העברייני מייחס עצמו לחברה העבריינית. אין לו רצון פנימי לשמור על החוק של ה"נורמטיביים".

בכגון זה, ראוי למשטרה להציב לעצמה יעדים שונים מול שתי אוכלוסיות אלה (המובחנות גם בסוגי העבירות שהן עוברות): מול העבריינים - ברירת המחדל היא אכיפה וענישה, המיועדת למנוע פשיעה, ואינה מתיימרת להביא לשינוי הרצון. מול אלה הנורמטיביים, האתגר הוא להעלות את נורמת הציות לחוק, שלהם ושל החברה כולה, שהרי זהו רצונם האמיתי!

הגישה כלפיהם אמורה להיות הדרגתית, כדי להביא אותם ל"תאבו". ראשית, הסברה (מספיק כדי לגרום לרובא דאינשי להתבייש בחטא...), לאחר מכן "אכיפה רכה", ואם בזאת לא תשמעו לי... אכיפה קשה יותר.

הניסיון מלמד שהאדם נוטה לעבור במהירות חבירות על פי הנורמות החדשות בסביבתו (מי חשב אי פעם שאזרחים ישראלים יקפידו שלא לקטוף פרחי בר?...), כך שניתן לעצב את הנורמות שלו. רוב האזרחים, ככל שהם מייחסים את עצמם לחברה הנורמטיבית (בבחינת "מאחר שהוא רוצה להיות מישראל"), הרי שהם רוצים להתנהג על פיהן ומתגברים, גם אם בהדרגה, על היצר לחטוא.

מנגד, ה"מומר", העברייני ש"החליף" את הנורמטיביים בעבריינים, לא צפוי לומר "רוצה אני", גם אם יחשף לכפייה. כאשר מופעלת "מניעה מצבית" (למשל, התקנת לוקרים בחוף הים, שמצמצמים את ההזדמנות שלו לגנוב מכשירים ניידים מהרוחצים), הוא בבחינת "אנוס" לשמור על החוק (ה"מניעה מצבית" נועדה כדי להגן מפניו, אך לא כדי לחברת אותו).

יהא חלקנו הן עם האזרחים הנורמטיביים הרוצים בטובת החברה הן עם אלה שמתקיים בהם "לרצונו" לפני ה'.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם.

מהו מצבו של הלב שאינו שלם? "או אָז יִפְנַע לְבָבְךָ הָעָרֶל" (וי' כו:מא) ותרגומו: "או פְּקִין יִתְבַּר, לְבָהוֹן טַפְשָׁא" (אונקלוס שם), הלב נמצא בטיפשותו. הפער איננו הרצון, אלא מה שמעכב את הבנת הלב.

כך גם לשונו של המהר"ל (ב"גור אריה") על הפסוק "לְרַצְנוּ לְפָנַי ה'" (ויק' א:ג): "אם מכין אותו עד שנסתלק יצרו הרע עד שחזר אל הדעת הראוי לו, אין זו כפיה, שעל ידי ההכאה מסלקים ממנו שטות, עד שיחזור לדעתו".

האם בכל מצב ניתן לכפות גט? לכאורה אפשר לדייק בדברי הרמב"ם: "מאחר שהוא רוצה להיות מישראל", קרי: הדברים אמורים רק כלפי מי שמייחס את עצמו לישראל. ואכן לדעת המהרי"ט צהלון (ויש חולקים!) אם מדובר במוחלף (מומר), הרי שאי אפשר להתבסס על רצונו לעשות מצוות. שכן, לאחר הכפייה "נפשו לא ינוח ויקצוף על המביאים אותו לעשות דבר זה... וא"כ אונס גמור הוא".⁵

קשה להימנע מלהשוות עיקרון זה לרעיון "הרצון הכללי" בהגותו של ז'אן ז'ק רוסו: "שכל מי שימאן להישמע לרצון הכללי, יכריחהו לכך הגוף כולו. דבר זה אין פירושו אלא זה שיכריחהו להיות חפשי".⁶ למותר לציין כי רוסו כמובן אינו רואה את הבסיס לכך כנובע מאמונה, שהרי לדידו חובות האזרח נמצאות מעל כל דת: "הואיל ואין עוד כעת, ואי-אפשר שתהא עוד, דת לאומית אחת ויחידה, יש לסבול את כל הדתות הסובלות את שאר הדתות, כל זמן שאין עיקריהן נוגדים לחובות האזרח".⁷

למרות האמור, הצד השווה הוא העיקרון לפיו ישנו "רצון" שלא בהכרח בא לידי ביטוי במעשה, אך אפשר לכפות על האדם לעשות את "רצונו האמיתי".

אם נחזור לנקודת המוצא של פרשתנו, נמצא אם כן, שהייסורים של ה"תוכחה" כוחם יפה להחזיר את האדם למצב של 'תאבו לשמוע לי' (כהנגדה ל-"ולא תאבו לשמע לי").

לכאורה הדברים יפים גם לתפיסת משטרת ישראל את תפקידה, ביחס לחוקי בשר ודם. המשטרה מבחינה בין האזרח הנורמטיבי לבין העברייני. יחסם לחוק הוא בהתאמה ליחס שבין מי "שהוא רוצה להיות מישראל" ובין זה המומר. האזרח הנורמטיבי עובר "חבירות"

⁵ שו"ת המהרי"ט צהלון, פג.

⁶ ז'אן ז'ק רוסו, על האמנה החברתית או עקרונות המשפט המדיני (תרגום יוסף אור), ירושלים תשנ"א, עמ' 9.

⁷ שם, עמ' 212.